

„...ABY NEBYLI ZAPOMENUTI.“ Výstavy Historického oddělení Moravského zemského muzea v 90. letech 20. století¹

Dana Vedra

„...SO THAT THEY ARE NOT FORGOTTEN.“ Exhibitions of the Historical Department of the Moravian Museum in the 1990s

Abstract: Through exhibition activities, museums have always played a significant role in shaping and consolidating national cultural identities and values. However, research in the field of museum presentation after 1989 and its critical evaluation is still at the very beginning. The study is devoted to a part of this hitherto neglected area of museum research and offers an overview of the presentation efforts of the Historical Department of the Moravian Museum. Through archival research of written and visual sources mostly located in the archive of the monitored institution, it was possible to track down individual presentation efforts. Historical research was also supplemented by testimonies of witnesses using the oral history method.

Keywords: Exhibitions, museology, 1990s, museum presentation, documentation of exhibitions, documentation of the present, second Czechoslovak resistance, Czech museology

Úvodem

Muzea prostřednictvím výstavní činnosti hrála vždy významnou roli při utváření a upevnování národních kulturních identit a hodnot. Cílem následujícího příspěvku je shrnutí dílčího výzkumu, který vznikl v rámci projektu Ministerstva kultury ČR z programu NAKI III pod názvem „Prezentační strategie pro muzea a sbírky: Metodika přípravy a realizace muzejních výstavních projektů“.²

Výstavní činnost je jedna ze základních funkcí muzeí. Taktéž představuje klíčový komunikační nástroj paměťové instituce. Projekt, pod nímž předkládaný výzkum vznikl, se zakládá na výzkumu prezentační činnosti vlastivědných muzeí od roku 1990, její formální a obsahové proměny za posledních třicet let. Analyzuje a hledá paralely jak v diachronních, tak i synchronních rovinách. Zkoumá specifickou roli expozic a výstav, tedy základního komunikačního a prezentačního nástroje muzeí, v procesu záchrany, dokumentace a interpretace

národního kulturního dědictví, a její proměny. Hlavním cílem zmíněného projektu je analýza, klasifikace a metodika tvorby a hodnocení výstav.³

Níže předkládaný text představuje dílčí kvalitativní výzkum zaměřený na dokumentaci a evaluaci muzejních prezentačních počínů jednoho z největších a nejvýznamnějších muzeí v České republice – Moravského zemského muzea. Z důvodu velkého počtu výstav, které muzeum v dané době pořádalo, a krátkého časového harmonogramu určeného pro výzkum bylo nutné nastavit parametry pro užší výběr výstav. Proto byla vyselektována prezentační činnost jednoho oddělení – Historického oddělení.

Cílem článku je předložení případové studie, která mapuje prezentační strategii jednoho z největších muzeí v České republice v 90. letech 20. století. Výzkum představuje jakési „vodítko“; jakým způsobem lze sledovat, dokumentovat a následně vyhodnocovat české muzejní výstavnictví posledního desetiletí 20. století.

tematické
studie

1 Příspěvek Jost vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury z programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity (Název projektu „Prezentační strategie pro muzea a sbírky. Metodika přípravy a realizace muzejních výstavních projektů“; identifikační kód projektu DH23P03OVV059).

2 Projekt rozložený na léta 2023–2027 se zaměřuje na muzejní expozice a výstavy vytvořené v českých a moravských muzeích v letech 1990–2020. Viz dokument Program NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030, Praha, březen 2021 (plné znění dokumentu zde: <https://mk.gov.cz/program-na-ki-iii-program-na-podporu-aplikovaneho-vyzkumu-v-oblasti-narodni-a-kulturni-identity-na-leta-2023-az-2030-cs-2500>). K pojmu „národní a kulturní

Mgr. Dana Vedra
Moravské zemské muzeum
dvedra@mzm.cz

Obr. 1. Snímky z výstavy „Naše zem těchto dnů“ uspořádané studenty fakulty architektury VUT Brno k připomínce událostí 17. 11. 1989, prosinec 1989, foyer Etnografického ústavu MM Brno, Foto: Silvie Doleželová, prosinec 1989. Zdroj: HO MZM, inv. č. T 23 230

identita“, viz dokument NAKI, kapitola „Specifikace cílů Programu“, s. 5–6, tabulka č. 1, zde definice 1 a 2: „V souladu s tematickou prioritou 4. Národní a kulturní identita v paměťové kultuře národa projekt zkoumá specifickou roli expozičních výstav, tedy základního komunikačního a prezentačního nástroje muzeí, v procesu zachrany, dokumentace a interpretace národního kulturního dědictví, a její proměny.“

3 Více o projektu <http://www.muzejnivystavy.cz>.
4 Jmenovitě se jednalo o archiv Moravského zemského muzea (dále archiv MZM). Ten podléhá zákonu o archivnictví a spisové službě. Zahrnuje písemnosti vzniklé z činnosti všech oddělení MZM. Dále se jednalo o archiv Historického oddělení Moravského zemského muzea (dále archiv HO MZM), kde jsou uložena libreta, scénáře, návštěvní knihy, korespondence a další písemnosti k výstavám HO MZM. Ty jsou nevidované a slouží jako pomocný materiál. Další zkoumané prameny představují samotné sbírkové předměty

Jak se ukázalo, bude sledované období pro následné výzkumy tohoto typu problematické z důvodu absence dochovaných pramenů.

Metodologie, pramenná základna

Výzkum byl založen na metodách současné historické vědy. Archivním bádáním písemných a obrazových pramenů nacházejících se v archivu sledované instituce se podařilo vystopovat jednotlivé prezentační počiny v 90. letech 20. století.⁴ Výzkum byl doplněn kvalitativní sondou, kdy byly provedeny metodou orální historie rozhovory s pamětníky – samotnými tvůrci sledovaných výstav.⁵ Jednalo se o současné i bývalé zaměstnance, kteří v dané době na oddělení působili a kteří se na vytváření výstav podíleli.⁶ Zajímavé informace poskytla taktéž analýza dobového tisku, který se v 90. letech 20. století sledoval pomocí výstřižkové služby. Přínosným pramenem pro sledovaný výzkum se staly taktéž dochované knihy návštěv, které reflektují nejen ohlasy veřejnosti na danou výstavu, ale také dobové tendenčnosti a specifika (např. reakce na dobové současné dění ve společnosti).⁷

Na počátku stály tyto výzkumné otázky: Jaká byla prezentační strategie Historického oddělení Moravského zemského muzea v 90. letech 20. století? Představovaly politické a společenské systémové změny v tehdejší Československu zásadní milník pro prezentační činnost muzea? Co bylo typické a co naopak specifické v dané době

v muzejní prezentaci ve sledovaném muzeu? Jaký byl ohlas veřejnosti na uspořádané výstavy?

U jednotlivých výstav byla sledována tato kritéria: vybrané téma prezentace, forma prezentace, zda se nějakým způsobem lišila od běžného standardu,⁸ či nikoli. Dále (pokud to bylo možné a dohledatelné) byla sledována návštěvnost, ohlas veřejnosti prostřednictvím dobového tisku či návštěvní knihy. Reflexe samotných tvůrců výstav byly z důvodu absence v písemných pramenech dodatečně zjišťovány rozhovory s jednotlivými pamětníky.

Stav dosavadního výzkumu

Aby mohly být všechny zkoumané otázky adekvátně zodpovězeny, bylo třeba vycházet z předchozích výzkumů věnujících se evaluaci muzejní prezentace v 90. letech 20. století. Bohužel v tomto stále mnoho v tuzemské literatuře chybí. Základní muzeologická literatura se sice věnuje i evaluaci a dokumentaci muzejní prezentace, avšak okrajově.

První významnější teoretické práce pojednávající o muzejní prezentaci se v Československu pozvolna objevují již po roce 1950. Zde lze uvést práce J. Neústupného,⁹ Z. Z. Stránského,¹⁰ J. Beneše.¹¹ Práce posledně jmenovaného přímo upozorňuje na nedostatečnou pozornost věnovanou muzejnímu výstavnictví, její teorii a metodice.

Literatura k muzejnímu výstavnictví po roce 1989 je značně omezená.¹² V posledních letech sice vyšlo pár článků stručně shrnujících muzejní prezentaci v posledních třiceti letech, ale jak je již dnes tradiční, většina muzeologických prací končí konstatováním samotné úlohy této vědy jako vědecké disciplíny a její role v muzejní praxi.¹³ Velkou část odborné muzeologické diskuze kolem tohoto tématu tvoří především absence kvalitní muzejní kritiky.¹⁴

Z recentních publikací se problematice muzejní prezentace z pohledu muzeologických řešení vybraných dobových expozičních věnuje například I. Kocichová.¹⁵ Mezi velké, lépe zpracované výzkumné okruhy

Rok	Název	Termín	Spolupráce	poznámka
1989	Naše zem v těchto dnech	12/1989–?	FA VUT	Instalace studentů architektury VUT
1992	Parašutisté proti hákovému kříži	27. 5.–15. 9.		50. výročí atentátu na R. Heydricha
1993	Brno a čas	9. 6. – 22. 8.		750.výročí udělení městských privilegií
1993	Chladné zbraně	9. 3.–30. 5.	MMB	
1994	Od invaze k Ardenám	27. 5.–30. 9.	MMB, Airborne Museum, NL	50. výročí vylodění spojenců v Normandii (Den D)
1995	Pocta svobodě	12. 4.–30. 9.		50. výročí konce 2. světové války
1996	„Mundúr“ – uniforma – stejnokroj	17. 4.–30. 6.	Muzeum Boskovicka	v letech 1999-2005 putovní výstava
1997	Hoši od Zborova	15. 5.–27. 9.	–	80. výročí bitvy u Zborova
1998	Město a sněm	16. 6.–15. 9.	Zámek Kroměříž	150. výročí kroměřížského sněmu
2000	Století ve stejnokroji	18. 4. 2000–13. 1. 2001		Putovní výstava

patří oblasti ergonomie muzejních prezentací, často s přihlédnutím k potřebám návštěvníků se speciálními potřebami.¹⁶ Metody prezentace a formy výstavní činnosti se v posledních desetiletích zásadním způsobem proměnily. Muzejním pracovníkům chybí souhrnná teoreticko-metodická publikace, která by tuto klíčovou problematiku pojednávala komplexně z hlediska obsahového (historický vývoj, kontextualita, výstava jako médium přenosu informací...) i formálního (výstavní design, ergonomie instalací, působení na návštěvníky atd.) a s důsledky tohoto negativního stavu se opakovaně setkáváme nejen v expozicích a výstavách, ale také u virtuálních prezentací.

Díky absenci muzejní výstavní kritiky v českém prostředí nelze z odborného hlediska hodnotit sledované výstavy nejen v dobovém, ale i současném odborném prostředí.¹⁷

Chceme-li proniknout do výzkumů muzejní prezentace posledních 30 let, lze čerpat ze zahraniční muzeologické literatury. Vedle obecných muzeologických prací a prací zaměřujících se na muzejní prezentaci (výběrově práce M. Berchera,¹⁸ D. Deana,¹⁹ I. Maroevice,²⁰ O. Neuratha²¹) jsou k dispozici publikované výsledky výzkumů v německy hovořících zemích.²² V Rakousku proběhl výzkum muzeoložky a historičky Reginy Steinové, která ve své publikované disertační práci *Österreichische Landesausstellungen. Entstehung, Funktion und Regionale Bedeutung* z roku 2008 sledovala významné rakouské zemské výstavy proběhnuvší v letech 1951–2000. Všímá si výběru tématu, formy prezentace, instalace, adjustace,

práce s veřejností. V neposlední řadě vyzdvihuje význam jednotlivých výstav pro formování regionální, zemské, potažmo státní identity.²³

Z německých prací věnujících se muzejní prezentaci se pro sledovaný výzkum ukázala nejrelevantnější práce Martina Grošeho Burlageho věnující se velkým historickým výstavám v SRN v letech 1960–2000.²⁴ Autor zkoumá významné prezentační počiny proběhnuvší v Německu v letech 1960–2000 (např. výstava k osobnosti a době Karla Velikého, Oty I. apod.). V přehledných tabulkách lze pozorovat jednotlivé parametry sledované pro výzkum (návštěvnost, rozpočet, počet m², délka trvání výstavy, financování atd.). Nechybí ani zhodnocení výstavních projektů, které měly dopad na společnost v dané době.

Lze shrnout, že výzkumy ze zahraničí (především sousedního Rakouska a Německa) nám nabízí bohatý zdroj inspirace a podnětů pro výzkumy v českém prostředí. Navíc se jedná o země blízké v rámci střední Evropy. V nemalé míře také muzea a galerie ze sousedních zemí spolupracují na společných projektech i v oblasti muzejní prezentace. Podrobný hlubší vhled do stavu dosavadních výzkumů k otázkám muzejní prezentace v zahraniční literatuře je však natolik obsáhlý, že by vyšel na samostatnou studii.

Možnosti a limity výzkumů k české muzejní prezentaci v 90. letech 20. století

Pro vyhledávání a sbírání dat pro výzkum muzejního výstavnictví v letech 1990–2020 se ukázalo jako nejschůdnější

Tabulka s přehledem všech výstav uspořádaných Historickým oddělením Moravského zemského muzea v letech 1990–2000.

z fondů Historického oddělení Moravského zemského muzea (dále HO MZM); z jednotlivých fondů: A – plakáty, B – časopisy a noviny, C – letáky a drobný tisk, D – staré tisky, S – písemné dokumenty, T – fotografie.

5 *Výchozí teoretické práce věnující se této v současnosti čím dál populárnější metodě představují dnes již základní práce historika Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho; dále se metodou orální historie zabývají ve svých výzkumech etnoložky Sandra Kreisslová a Jana Nosková. Výběrově k metodologii orální historie v pracích historika: VANĚK, Miroslav. Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004; nejnověji shrnuje dosavadní teorie a praxe orální historie VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha: Karolinum, 2015. Pro etnologické výzkumy zohledňující národní a kulturní identitu viz NOSKOVÁ, Jana. Biografická metoda a metoda orální historie na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2014; KREISSLOVÁ, Sandra. Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013.*

Obr. 2. Snímky z výstavy „Naše zem těchto dnů“ uspořádané studenty fakulty architektury VUT Brno k připomínce událostí 17. 11. 1989, prosinec 1989, foyer Etnografického ústavu MM Brno, Foto: Silvie Doleželová, prosinec 1989. Zdroj: HO MZM, inv. č. T 23 232

6 Jmenovitě pak lze vyzdvihnout dlouholetého pracovníka a dnes již vedoucího oddělení PhDr. Jana Břečku, který působil na HO MZM od roku 1990.

Dále byl pořízen rozhovor s PhDr. Jiřím Mikulkou, který zde pracoval v letech 1984–1996, v letech 1990–1992 byl vedoucím pracovníkem.

7 Archiv HO MZM, neev. Knihy návštěv povětšinou obsahují záznamy z několika výstav v jedné knize, záznamy jsou řazeny chronologicky. Jsou nestránkované.

8 Tím se myslí výstavní fundus muzea, jenž se nijak výrazně po roce 1989 neměnil. Panely se tvořily ručně formou nástěnek. Sbírkové předměty se vystavovaly ve vitrínách, popř. formou dioráma. Texty byly obvykle psané ručně, popř. na psacím stroji. Výtvarné řešení bylo zpravidla tvořené ručně apod.

9 NEUSTUPNÝ, Jiří. *Otázky dnešního muzejnictví*. Praha: Orbis, 1950.

10 STRÁNSKÝ, Zdeněk Zbyněk. *Teoretická báze muzejního výstavnictví*. In: CHOVANČÍKOVÁ, I. (ed.). *Muzejní výstavní tvorba. Sborník příspěvků*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2008, s. 4–11.

11 BENEŠ, Josef. *Muzejní prezentace*. Praha: Národní muzeum, 1981.

12 Nejnovější práce shrnující dosavadní bádání: DOLÁK, Jan. *Listopad 1989 jako mezník ve vývoji českého a slovenského muzejnictví*. *Zborník Slovenského národného múzea. História*, 2019 [vyd. 2021], roč. 120, s. 9–20;

13 *Naposledy shrnul dosavadní diskuze a pozici muzeologie jako vědy v českém prostředí* Michal Kurz: KURZ, Michal. „Zapojte se do diskuze?“

sledování periodik informující o dění v českém muzejnictví. V našem prostředí se jedná o *Věstník Asociace muzeí a galerií ČR* vycházející od roku 1991,²⁵ dále tradiční muzejní časopis vydávaný Národním muzeem *Muzeum: muzejní a vlastivědné práce*,²⁶ od roku 2012 *Museologica Brunensia*. V těchto periodikách se zpravidla dozvídáme o prezentačních aktivitách jednotlivých muzeí v České republice. Dále máme k dispozici údaje každoročně sbírané a hlášené samotnými institucemi do Národního informačního a poradenského střediska pro kulturu, známější pod zkratkou NIPOS. Statistické centrum vzniklé při Ministerstvu kultury shromažďuje veškeré aktivity včetně prezentačních aktivit všech kulturních institucí v ČR.²⁷ Čerpání z těchto kvantitativních zdrojů má své přínosy, ale také limity. Tato možnost však omezuje hlubší bádání a jednoznačně zde hrozí ztráta kvality sesbíraných údajů. Lze poznat pouze z názvu výstavy, o čem výstava doopravdy byla? Jakým způsobem byla interpretována? Proč byla uspořádána a proč právě na tomto místě? Jaký měla ohlas u veřejnosti a jaká byla návštěvnost? Zda byla něčím unikátní? Byla nějakým způsobem oceněna?

Abychom si mohli zodpovědět na tyto otázky a získat hlubší vhled do sledovaného jevu, musíme čerpat z dochovaných pramenů přímo v daném muzeu. Zpravidla se dokumenty k výstavám stávají součástí tzv. spisové služby, kde se obvykle nachází libreta, scénáře,

korespondence apod. Vydané tiskoviny (plakáty, pozvánky) a fotografie vztahující se prezentaci se stávají obvykle součástí sbírkového fondu.

Pokud původce výstavy, popř. expozice nedisponuje žádnými písemnostmi k dané výstavě či expozici, je třeba své kroky namířit do příslušného státního okresního archivu. Zde se obvykle nachází fond, jehož původcem je muzeum příslušné do kompetence daného archivu. V lepším případě se zde mohou nalézt i fondy osobních pozůstalostí významných osobností, která dlouhá léta formovaly dané muzeum.²⁸ Další fondy, které mohou být přínosné pro dokumentaci prezentačních strategií muzeí, jsou fondy místních muzejních spolků, jejichž činnost bývá úzce provázaná s danou paměťovou institucí. Mnoho muzeí již od svého založení vydává výroční zprávy své činnosti (popř. v součinnosti s místním okresním či městským archivem). V první polovině 90. let se zcela opouští od předem daných a kritických formulářů, které byly neustále vyžadovány v předchozích čtyřiceti letech. Získat poznatky k muzejní prezentaci v počátcích Československé federativní republiky, potažmo České republiky, se ukázalo jako palčivý problém. Zejména tomu tak je u menších regionálních muzeí, které prošly v 90. letech zásadními transformacemi, včetně personální obměny. Údaje k muzejní prezentaci jsou v mnoha místech torzovité a nedohledatelné.²⁹

Než se etablovaly jednotlivé odborné časopisy a začaly opět vycházet výroční přehledy činnosti, trvalo to několik let. Muzea jako taková čelila závažným problémům zejména s financováním. Řešila otázky majetkoprávní ohledně navráceného movitého i nemovitého majetku. Vůbec jako taková čelila ostré kritice veřejnosti vzhledem ke své úloze v komunistickém režimu. Na muzea se pohlíželo se značným despektem, jako na instituce podporující režim a jeho ideologii.

Samotný stav budov, v nichž muzea sídlila, často neumožňovala provozovat prezentační činnost. Objekty, kde muzea obvykle sídlila, procházely dlouhodobou náročnou rekonstrukcí. Tyto rekonstrukce

byly v některých případech započaté v 80. letech 20. století a pokračovaly v 90. letech 20. století. Expozice byly uzavřené a výstav se pořádalo málo.³⁰

Další aspekt mající vliv na tvorbu prezentační strategie muzea v 90. letech 20. století představuje zásadní personální obměna a zúžení pracovních pozic. Zaváděly se nové legislativní rámce a docházelo k unifikaci muzejní dokumentace. Vycházely zásadní normy upravující vývoz předmětů kulturní hodnoty do zahraničí. Taktéž se řešily otázky zapůjčování exponátů z ciziny, které se stávaly běžnou součástí tuzemských výstav se zahraniční spoluprací.

Charakteristika Historického oddělení MZM

Dnešní Historické oddělení Moravského zemského muzea vzniklo v roce 1973. Podnět k založení tohoto oddělení vzešel z usnesení tehdejšího Jihomoravského krajského národního výboru v Brně z 9. ledna 1973, jenž uložil tehdejšímu vedení Moravského muzea vytvořit oddělení nejnovějších dějin se zaměřením na dokumentaci nedávné minulosti a současnosti v koordinaci s Muzeem dělnického hnutí Brněnska a Muzeem města Brna, přičemž mělo zůstat zachováno dosavadní pracoviště středověké archeologie. V roce 1991 bylo oddělení přejmenováno na Historické oddělení a tento název si drží dodnes.³¹

Od počátku své existence se oddělení zabývalo tvorbou sbírkových fondů k historii Moravy v 19. a 20. století. V rámci tzv. dokumentace současnosti však postupně získalo převahu shromažďování materiálu k dějinám Moravy za druhé světové války. Zásahu na tom měl Václav Halama (1928–1994), který nastoupil do Moravského zemského muzea v roce 1977 jako odborný asistent a archivář. Díky němu lze datovat výstavní činnost tohoto oddělení již od 80. let 20. století.³² Mezníkem se stala výstava uspořádaná ke čtyřicátému výročí ukončení druhé světové války. Výstava pod názvem „Morava v boji proti fašismu v letech

1939–1945“ byla instalována v Paláci šlechticů na Kobližné ulici v Brně. Výstava probíhala od 24. dubna do 11. listopadu 1985. I přes prezentaci tabuizovaných kapitol prošla komisí městského výboru KSČ Brno, jejíž vedoucí představitel si byli prohlédnout výstavu ještě den před vernisáží. „Byl tam jeden pozornější a evidentně bystřejší řadový člen,“ vzpomíná tehdejší pracovník Jiří Mikulka a dodává, „který si všiml, že na velkoformátové fotografii se nachází americký tank Sherman, nikoli T-34. Marné bylo vysvětlování, že ač šlo o tank americké výroby, disponovali jím v rámci spojenecké pomoci Sovětskému svazu. Soudruzi chtěli, aby byla tato velkoformátová fotografie nahrazena, avšak v tak krátké době ji nebylo technicky možné vyměnit. I z tohoto důvodu zůstala a jaksi byla promlčena.“³³ Byly zde vystaveny i další exponáty, které se v dané době ještě nemohly jasně a zřetelně proklamovat. „Například se zde objevili příslušníci západního odboje, nejen letci, ale i parašutisté a další vojáci, kteří byli v 50. letech perzekuováni a režimem záměrně opomíjeni. Prezident Beneš třeba byl na fotografiích, ale nebyla u něj popiska,“ vzpomíná Jan Břečka, který sám výstavu několikrát jako student navštívil, „bylo to v té době něco naprosto unikátního.“³⁴

V rámci výstavy vyšel katalog se stejnojmenným názvem.³⁵ Na dané téma vyšly později dva sborníky, u jejichž zrodu

Obr. 3 Plakát k výstavě Parašutisté proti hákovému kříži, od výtvarníka Julia Malečka, 1992.

Zdroj: HO MZM, inv.č. C 6841

Uvažování o muzeích na stránkách českých muzejních periodik (1989–2021). Muzeum, 2022, roč. 60, č. 2, s. 84–92.

14 Vedle dílčích komentářů sumarizoval řadu podnětných úvah sborník Kritika muzejní výstavní tvorby: Sborník přednášek ze semináře 16.–17. 5. 2006. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2006.

15 KOCICHOVÁ, Ivana. Výstava Pravěk Československa v Národním muzeu. Světlo, zvuk a pohyb v roli průvodce návštěvníka. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce, 2015, č. 2, s. 11–16.

16 Např. KOCICHOVÁ, Ivana. Muzeum skutečně bez bariér. Komplexní přístup k tvorbě bezbariérového prostředí, In: Muzea bez bariér. Bezbariérová přístupnost, výstavnictví a komunikace. Sborník z příspěvků z konference. Praha: Národní muzeum, 2016.

17 „Problém chybějící či velmi slabě rozvinuté výstavní kritiky patrný ve srovnání s oblastmi literatury, filmu či divadla, ale do značné míry také výtvarného umění, tj. s galeriemi, byl opakovaně reflektován. Mezi uváděnými příčinami se objevují všeobecně uznávané a inspirující oborové autority, zdrženlivost v hodnocení práce profesních kolegů z důvodu případných konfliktů..., ale také ve snaze nepoškodit je v očích zřizovatele muzea, popř. někdy možná přílišné pochopení pro obecně špatnou ekonomickou situaci muzei“.

KURZ, Michal. Op. cit., s. 89.

18 BELCHER, Michael. Exhibitions in Museums. Leicester – London – Washington: Smithsonian University Press, 1994.

19 DEAN, David. Museum exhibition: Theory and practice. London – New York: Routledge, 1996.

Obr. 4 Vernisáž výstavy *Parašutisté proti hákovému kříži dne 27. 5. 1992* v sále Dietrichsteinského paláce se odehrála přesně v den 50. výročí spáchání atentátu na R. Heydricha. V prvních řadách sedí čestní hosté – vč. veteránů výsadkových operací. Vpředu zleva: 2. Miroslav Liškutín (čs. stíhač RAF), 4. Josef Pojar (GUMMIT), 5. Čestmír Šíkola (CLAY), 6. Jaroslav Klemeš (PLATINUM-PEWTER). Zdroj: fotoarchiv HO MZM, F 24872

20 MAROEVIĆ, Ivo.

Introduction to museology – the European approach. Munich: Müller-Straten, 1998.

21 NEURTATH, Otto. *Museum and exhibition work: spaces (designed) for communication.* Frankfurt am Main – Wien:

Peter Lang, 2008.

22 *Zajímavé práce věnující se muzejní prezentaci v Německu a Rakousku od 90. let 20. století do současnosti výběrově.* BÜCHEL, Julia.

Repräsentation. Partizipation. Zugänglichkeit. Theorie und Praxis gesellschaftlicher Einbindung in Museen und Ausstellungen. Frankfurt am Main – Berlin: transkript, 2022;

CHERNYSHOVA, Svetlana. [EX]POSITION – Die Ausstellung als Existenzweise. *Ästhetische, epistemologische und politische Bedingungen des Ausstellens.* Frankfurt am Main – Berlin: transkript, 2023;

GENTEN, Julian. *DDR im Museum: Wie Besucher*innen sich Ausstellungen zur*

byla tato výstava.³⁶ Nelze tedy tvrdit, že se před rokem 1989 nedala prezentovat opomíjená témata z historie, jak se v současnosti velmi často proklamuje. „Ono to šlo, ale ne tak okatě... v náznacích a schovaně. Oni soudruzi to vždycky chodívali před otevřením výstavy vždy omrknout, jestli je to ideologicky v pořádku,“ vzpomíná na výstavnictví v Československu před rokem 1989 Jiří Mikulka.³⁷ Zajímavý a poněkud zapadlý počín představovala krátká výstava probíhající v době dynamických revolučních událostí odstartovaných 17. listopadem 1989 v Praze na Národní třídě. Výstavu pod názvem „Naše zem těchto dnů“ instalovali v Paláci šlechticů tehdejší studenti architektury VUT. Z této výstavy se nám dochovalo pouze několik fotografií a pozvánka stručně informující o instalaci: „Materiál dokumentující naši zem v posledních dnech od amatérů i profesionálů.“³⁸ Nejspíš se jednalo o výzvu k dodání veškerého materiálu, jenž měl dokumentovat tehdejší dynamické dění v tehdeším Československu, vedoucí k transformaci socialistické republiky na pluralitní parlamentní demokracii. Víme určitě, že výstava byla instalována v prosinci 1989, patrně od 12. 12., což nám dokládají dochované fotografie z instalace. Na jak dlouho a co se s ní pak stalo, se lze jen domnívat. Jelikož i samotné Moravské muzeum včetně tehdejšího Oddělení novodobých dějin patřilo mezi stávající instituce (někteří pracovníci se řadili mezi aktivní členy Občanského fóra), lze předpokládat, že výstava zde byla instalována minimálně do jara 1990.³⁹

V následujících dvou letech došlo k útlumu pořádání výstavních akcí Historického oddělení. Jednak oddělení přebíralo rozsáhlé sbírky zrušeného Muzea dělnického hnutí Brněnska a jednak se veškerá prezentační strategie Moravského (od 10. července 1990 opět zemského) muzea zaměřila na znovuootevření Dietrichsteinského paláce. Ten v uplynulých letech prošel náročnou rekonstrukcí, včetně nových expozic. Velkolepé otevření za účasti tehdejšího předsedy vlády České republiky Petra Pítharta se konalo 25. října 1991.⁴⁰ Součástí otevřeného Dietrichsteinského paláce byla velká výstava „Pod císařským orlem“, jejímž kurátorem byl kurátory byl Pavel Ciprian, v té době pracovník MZM a později dlouhodobý ředitel Muzea města Brna.⁴¹

Výstavu 24. listopadu 1991 navštívil poslední korunní princ Rakouska-Uherska (v letech 1916–1918 jako prvorozený syn císaře Karla I. a císařovny Zity), Otto Habsbursko-Lotrinský, významný evropský politik 20. století. V konferenčním sále nově otevřeného Dietrichsteinského paláce přednesl přednášku „Dějiny habsburské monarchie a Panevropa zítřka“. Této akce se zúčastnili též tehdejší primátor Brna Václav Mencl a tehdejší ředitel MZM Jiří Pernes.⁴²

Výstavy Historického oddělení v letech 1992–2000

Historické oddělení se po roce 1989 mohlo plně věnovat tématům, kterých mu byly blízké. V roce 1992 připravilo výstavu věnovanou československým výsadkům z Velké Británie pod názvem „Parašutisté proti hákovému kříži“. V již zcela liberálním ovzduší mohl autorský tým v čele s hlavním autorem výstavy Janem Břečkou plně prezentovat a připomenout činnost západního zahraničního odboje. V centru zájmu byli příslušníci výsadků, které se podílely na atentátu na Heydricha. Jak uvedl autor scénáře, „bylo zde mnoho dalších skupin, které plnily bojové úkoly na okupovaném území Čech a Moravy – ale také na Slovensku, Francii, Jugoslávii, Itálii a Rakousku.“

K výstavě vyšly letáky i katalog, v jehož preambuli se uvádí: „Tuto výstavu věnujeme statečným mužům, kteří se s minimální možností na přežití dobrovolně hlásili do boje v týlu nepřítele. V mnoha případech našli smrt, ať už v obklíčení vlastní rukou, v přestřelkách s gestapem nebo v nacistických koncentračních táborech.“⁴³

Výstava se snažila přiblížit „tolika legendami opředené parašutisty“,⁴⁴ kteří uskutecnili atentát na Heydricha, zároveň však vedle nich představovala další paravýsadky vyslané ze Západu během okupace. Autorům výstavy (vedle Jana Břečky se na ní podílel Jiří Mikulka) se podařilo získat řadu originálních fotografií, dvourozměrných i trojrozměrných dokumentů a memorábilů, na nichž se pokusili nastítnit životní osudy parašutistů i po skončení války, které byly u mnohých po únoru 1948 zvláště dramatické a tragické.⁴⁵

Výstava byla rozdělena do šesti základních částí. V první zvané „Atentát na Heydricha“ se návštěvník seznámil s okolnostmi a aktéry této světově významné akce. Druhá část – pro diváka velice atraktivní, jak se píše v technickém scénáři – přiblížila nejvýznamnější výsadkové operace Spojenců v době II. světové války (invaze v Normandii, operace Market-Garden). Bylo použito tehdy unikátních výstrojních součástí britské a americké armády, u nás v té době ještě nedostupných. Třetí část ukázala okolnosti vzniku čs. armády na Západě v letech 1939–1940 a čtvrtá část popisovala průběh výcviku čs. parašutistů na britské půdě. Nejrozsáhlejší část výstavy „Parašutisté v akci“ zachycovala jejich činnost především na území Čech a Moravy, ale i na Slovensku a v jiných okupovaných zemích Evropy. Vzhledem k omezenému prostoru se autoři věnovali zejména skupinám vysazeným a působícím na Moravě či vojákům – rodilým Moravanům – ve skupinách dalších. Ostatní výsadky a jejich členové však opomenuty nebyly. V poslední šesté části se návštěvníci dověděli o osudech čs. válečných parašutistů po skončení války, o jejich perzekuci komunistickým režimem a o jejich

rehabilitaci po roce 1989. Součástí výstavy byl i malý sál s možností promítání videoprogramů (např. film o čs. vojácích na Západě „Cesta domů po 45 letech“).⁴⁶ Byly použity taktéž i speciálně vypracované kartogramy, přehledně znázorňující jednotlivé výsadky a místa střetů. Pro návštěvníky byl rekonstruován shoz materiálu pro odbojovou skupinu s použitím originálního transportního padáku a kontejneru na zbraně a materiály. V rámci výstavy vyšla obrazová publikace obsahující málo známé či neznámé fotografie ze života parašutistů a seznam všech za celou válku vysazených paraskupin a jejich členů. Úvodní slovo napsali bývalí příslušníci paraskupin Rudolf Krzák (výsadek SILICA), genmjr. v. v., a Čestmír Šikola (výsadek CLAY).⁴⁷

U této a dalších výstav v devadesátých letech, věnujících se dějinám dvacátého století, se vykazovala jistá specifika. Na přípravě vypomáhali i samotní aktéři, kteří poskytli svoje vzpomínky, cenný materiál a potom při vernisážích vystupovali jako čestní hosté. Na vernisáži se objevila početná skupina veteránů, v té době čerstvě rehabilitovaných, kteří dostali možnost užít si zasloužených poct za svou činnost během druhé světové války.⁴⁸

Lidová demokracie z 28. 5. 1992 barvitě popisovala průběh vernisáže i četnost hostů – přímých účastníků odboje: „Mezi účastníky slavnostního otevření byly vidět šedivé hlavy odbojářů, a to jak parašutistů – Jana Zemka, Jaroslava Klemeše, Čestmíra Šikoly, Josefa Černoty, Josefa Pojara

Obr. 5 Vernisáž výstavy Parašutisté proti hákovému kříži dne 27. 5. 1992 v sále Dietrichsteinského paláce. Hlavního slova se při zahájení výstavy ujal také genmjr. v. v., Ing. Rudolf Pernický, velitel paraskupiny TUNGSTEN. V pozadí tehdejší ředitel MZM PhDr. Jiří Pernes. Zdroj: fotoarchiv HO MZM, F 24873

ostdeutschen Geschichte aneignen. Berlin: transkript, 2023; WEGNER, Nora. Publikums magnet Sonderausstellung – Stiefkind Dauerausstellung? Erfolgsfaktoren einer zielgruppenorientierten Museumsarbeit. Berlin: transkript, 2015; MÖSCH, Carmen, SACHS, Angeli a SIEBER, Thomas (eds.). Ausstellen & Vermitteln in der Gegenwart, Veranstaltung. Zürich: transkript, 2014. Přínosný je taktéž výpravný katalog zdrařilé zemské výstavy o Voralbersku z roku 2022 z pera autorů Markuse Banaryho a Andrese Rudigera. Je zde zahrnuta i tolik žádaná zpětná evaluace výstavy od samotných kurátorů: BANARY, Markus a RUDIGIER, Andreas (eds.). Voralberg, ein making-of in 50 Szenen. Voralberg: transkript, 2022. 23 STEIN, Regina. Österreichische Landesausstellungen. Entstehung, Funktion und Regionale Bedeutung. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016. 24 GROSSE BURLAGE, Martin. Große historische Ausstellungen in der Bundesrepublik Deutschland 1960–2000. Münster: LIT, 2005. 25 V letech 1991–2000 vycházel pod názvem Věstník Asociace českých, moravských a slezských muzeí a galerií. 26 1963–1990 Muzejní a vlastivědná práce; 1991–2007 Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitnosti. 27 Metodické vysvětlivky ke statistickému výkazu Kult (MK), viz <https://statistika.nipos.cz/2023/zajcinnost>.

Obr. 6 Upoutávka na výstavu *Od invaze k Ardenám* umístěná na fasádě Měnské brány, kde byla výstava s mezinárodní spoluprací instalována. Zdroj: fotoarchív HO MZM, 24367

28 Jak je tomu například ve Státním okresním archivu Jeseník, kde je uložena rozsáhlá osobní pozůstalost dlouholetého ředitele Okresního muzea Jeseníka Mgr. Zdeňka Brachtla.

29 Tento poznatek vychází z praxe, kdy během let 2022–2024 byly prováděny rozsáhlé rešerše v jednotlivých bývalých okresních (dnes krajových) muzeích, dále městských muzeích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

30 Výjimkou nebylo ani Moravské zemské muzeum, které bylo v letech 1984–1991 uzavřeno z důvodu rekonstrukce Dietrichsteinského paláce.

31 Podrobněji k historii Moravského zemského muzea a jeho jednotlivých oddělení viz: MITÁČEK, Jiří (ed.). *Moravské zemské muzeum, s úctou k práci průkopníků, s díky jejich pokračovatelům*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. Více o sbírkotvorné činnosti oddělení studie Hany Krutílkové: KRUTÍLKOVÁ, Hana. *Odstrážení od ideové tendence. Hledání nových vědecko-výzkumných a akvizičních strategií v 80. a 90. letech 20. století na příkladu Historického oddělení Moravského zemského muzea (studie zatím nevydána,*

a Oldřicha Pelce, tak i letců, příslušníků pozemního vojska i dělostřelců, kteří nad fotografiemi diskutovali, vzpomínali na padlé kamarády... Při hudebním vystoupení, vhodně vybraném z písní, které naši vojáci v Anglii zpívali, si mnozí k houslím Jana Beránka i tiše pobrukovali. Inu, reminiscence stále živé...⁴⁹

Úvodní slovo při slavnostním zahájení výstavy 27. května 1992 přednesl genmjr. v. v. Rudolf Pernický, bývalý velitel paraskupiny TUNGSTEN. V pozdějších ohlasech v tisku někteří redaktori poukázali na generálovu repliku, že by název výstavy „Parašutisté proti hákovému kříži“ rozšířil o dodatek „a proti srpů a kladivů“. Závěrem svého proslovu tlumočil přání všech svých spolubojovníků, kteří se nedožili konce války ani rehabilitace: „Jejich přáním bylo, aby nebyli zapomenuti... dejme jim, co jejich jest.“⁵⁰

Výstava byla návštěvnický velmi úspěšná. Zájem o ni projevila také jiná moravská muzea, např. Muzeum Boskovicka⁵¹ či Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.⁵² Díky kladnému ohlasu u veřejnosti je možno konstatovat, že „Parašutisté proti hákovému kříži“ pomohli způsobem zaplnit jedno z tehdejších bílých míst našich moderních dějin.⁵³

V roce 1993 byla uspořádána výstava fotografií ze sbírek oddělení u příležitosti 750. výročí udělení městských práv Brnu pod názvem „Brno a čas“. Prezentovala unikátní snímky moravské metropole od předních brněnských fotografů v letech 1939–1989. V katalogu k výstavě její autor Václav Halama vysvětloval svůj záměr: „Lidé ve městě nevnímají proměny

času, změny se dějí povlovně. Jen kamera trpělivě sbírá obraz za obrazem, aby chom posléze mohli udělat představu o změnách, kterými jsme prošli my i naše město. Při tvorbě výstavy prošel rukama scénaristy neuvěřitelný proud tisíc negativů. Jaký to film času! Vrací se vzpomínky na mládí: noční sirény a denní nálety, krátery na náměstí Svobody, podvečery trávené v lunaparku na Veselé u stěny smrti nebo v zápasnické aréně; bratři Berouskové provádějí své krkolomné... Procesí válkou vyhublých tváří, které s hladovou trpělivostí čeká na zahájení volného prodeje potravin, později lidé už vykrmení, jak s pokornou houževnatostí fakíra stojí v nekonečné frontě na pomeranče...“⁵⁴ V rámci výstavy proběhl bohatý doprovodný program, z něhož je možné vyzdvihnout sérii besed o architektuře, divadle, hudbě a literatuře v Brně v letech 1939–1989, které probíhaly v červnu 1993.⁵⁵ Ve stejném roce proběhla také výstava „Chladné zbraně ze sbírek Moravského zemského muzea“, na níž se prezentovala sbírka chladných zbraní z období od poloviny 18. do 20. století. Úmyslně byla volena forma nepřiliš náročná prezentace s minimem textů. Výstava zpřístupnila reprezentativní výběr skládající se z chladných zbraní evropských armád – převážně rakouské, ruské, německé a československé. Nepovšimnuty nezůstaly ani zbraně lovecké. Některé z vystavovaných exponátů byly představeny v katalogu výstavy, který byl vydán v rámci výstavy.⁵⁶ Počátkem 90. let navázalo Historické oddělení úzký kontakt s Airborne Museum Hartenstein (muzeum spojenecké výsadkové operace Market-Garden ze září 1944) v holandském Oosterbeeku, především s jeho tehdejší ředitelem Wybo Boersmou. Výsledkem vzájemných kontaktů a výměnných pobytů pracovníků obou institucí se stala také úspěšná výstava „Od invaze k Ardenám“, kterou v roce 1994 připravili Jan Břečka a Jiří Mikulka. V tomto roce si svět připomínal 50. výročí vylodění amerických spojenců v Normandii v roce 1944. Výstava byla rozdělena do pěti základních částí. První, s názvem „Jak se připravovala invaze“,

seznámila návštěvníky s nejdůležitějšími momenty druhé světové války od září 1939 až do úspěšného vylodění v západní Evropě. Druhá část pod názvem „Nejdelší den“ přiblížila den „D“, tedy vylodění spojeneckých vojsk dne 6. června 1944 a průběh celé bitvy o Normandii až po osvobození Paříže v srpnu 1944. Další část „Příliš vzdálený most“ připomněl spojeneckou operaci MARKET-GARDEN v září 1944, vysazení parašutistů u tří holandských měst a jejich statečný boj. Čtvrtá část „Úder z mlhy“ zachycovala německou ofenzívu v Ardenách v prosinci roku 1944, poslední Hitlerův pokus zvrátit situaci na západní frontě. Poslední část pod názvem „RAF“ přinášela informace o zapojení československých letců v řadách Britského královského letectva do invaze a operaci MARKET-GARDEN.⁵⁷ Na výstavě bylo opět možno zhlédnout řadu fotografií a písemných dokumentů, součásti výzbroje a výstroje. O zvýšení atraktivity výstavy se zasloužilo zejména osm figurín ve spojeneckých a německých uniformách a množství dalších originálních memorabiálií, ochotně zapůjčených Wybo Boersmou z jeho soukromé sbírky. Výstava nemohla být instalována v prostorách Moravského zemského muzea, poněvadž zde ve stejnou dobu probíhala nemálo atraktivní výstava „Návrat do světa dinosaurů“.⁵⁸ Proto bylo osloveno Muzeum města Brna, které poskytlo své prostory v Měnínské bráně.⁵⁹

Výstavu plasticky popsala Jaroslava Suchomelová ve *Svobodném slově* z 26. 5. 1994: „Přes vzdálenost půlstoletí se tu člověk vlastně poprvé setkává s historií viděnou zdola, optikou řadového vojáka, který nejen bojoval, ale v přestávkách i trávil volný čas, jedl, četl, bavil se, žil. Můžeme si prohlédnout oblečení a obutí, nejrůznější předměty denní potřeby, přístroje, sadu stolních her i s návody, brožuru se základy němčiny, cigarety, zápalky, žvýkačku se šípkou, jak ji známe z dnešních televizních reklam.“ Co dále ocenili kritické výstavy, že nijak nesnižuje i podíl Rudé armády na průběhu a konci války.⁶⁰ Dle samotných tvůrců, dobového tisku i ze zpětného ohledu odborníků v rámci

sledování výstavnictví v 90. letech 20. století patřila tato prezentace k jedné z nejatraktivnějších, která proběhla nejen v rámci Moravského zemského muzea, ale i vůbec v ČR. Na svou dobu překračovala dalece běžné standardy muzejní prezentace. Nejen že se jednalo o obsahově zajímavou a pro české návštěvníky neznámou (spíše do té doby zkomolenou) kapitolu moderních dějin, ale také výstavní fundus disponoval zajímavými prvky. Figuríny vyrobené zvláště pro výstavní účely v Nizozemí plasticky zobrazovaly jednotlivé události. Taktéž obrovská plejáda předmětů zapůjčených ze zahraničí představovala naprostý unikát. Výtvarné řešení spojující vojenské krycí prvky s běžným itinerářem muzea vytvářelo silný dojem. Na fasádě Měnínské brány vlály vlajky USA a Velké Británie. Kolemjdoucí lákala maskovací vojenská síť s velkým látkovým bannerem s názvem výstavy. Muzeum z důvodu vysoké návštěvnosti pravidelně prodlužovalo otevírací dobu do večerních hodin často avizované ve večerních vydáních místních plátků.⁶¹ Výstava byla prodloužena do 23. října a zhlédlo ji 8 777 návštěvníků. Tržby ze vstupného přišly na necelých 50 000.⁶²

V roce 1995 si svět připomínal 50 let od ukončení druhé světové války. Protože se po mnoha desetiletích pohled na osvobození Československa oprostil od ideologického patosu, měli pracovníci Historického oddělení možnost ukázat veřejnosti získané artefakty, které prezentovaly všechny složky československého odboje. Ve výstavě nazvané „Pocta svobodě“ se tvůrci v koncentrované zkratce

Obr. 7
Fotodokumentace instalace výstavy *Od invaze k Ardenám*, 27. 5. – 23. 10. 1994. Patřila k nejúspěšnějším prezentačním počínům Historického oddělení v 90. letech 20. století. Zdroj: fotoarchiv HO MZM, 24368

rukopis odevzdán v prosinci 2023). Srov. také výpověď Jana Břečky ze dne 1. 9. 2023.

32 MITÁČEK, Jiří (ed.). *Op. cit.*, s. 191.

33 Výpověď Jiřího Mikulky ze dne 2. 9. 2023.

34 Výpověď Jana Břečky ze dne 1. 9. 2023.

35 VARDAN, Zdeněk (ed.). *Morava v boji proti fašismu: 1939–1945: průvodce výstavou a katalog originálních exponátů: Moravské muzeum v Brně 24. dubna–31. října 1985*. Brno: Moravské muzeum, 1985.

36 HALAMA, Václav a MIKULKA, Jiří (eds.). *Morava v boji proti fašismu*. Brno: Moravské muzeum, 1987, 1990 (2. sv.).

V roce 2008 vyšel kdysi zamýšlený třetí svazek stejnojmenného sborníku: MITÁČEK, Jiří a VYKOUPILO, Libor (eds.).

Morava v boji proti fašismu. Brno: Moravské zemské muzeum, 2008. Srov. výpověď Jana Břečky ze dne 1. 9. 2023.

37 Výpověď Jiřího Mikulky ze dne 2. 9. 2023.

38 HO MZM, inv. č. C 2525.

39 HO MZM, inv. č. T 23229–23234.

40 HO MZM, inv.č. T 28 972–T 29 008; TE 665. O těchto výstavách taktéž srov. výpovědi Jana Břečky z 1. 9. 2023 a výpověď Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.

- 41** Výstavu připravilo tehdejší oddělení EDUCO (dnešní Dětské muzeum MZM) ve spolupráci s muzeologickým oddělením. Jak uvedl autor výstavy: „Odezněla zde témata zaměřená nejen na vlastní historii „habsburského domu“ v době panování císaře Františka Josefa I., ale i problematika vojenství, právní historie, heraldiky, dějin architektury a filozofie.“ Archiv MZM, karton Výstavy 1991–1992, neev; srov dále Archiv MZM, noviny: Brněnský večerník z 18. 9. 1992; Rudé Právo z 1. 9. 1992; Rovnost z 1. 9. 1992.
- 42** HO MZM, inv. č. T 29 009–T 29 023.
- 43** HO MZM, inv.č. C 24315.
- 44** Archiv HO MZM, BŘEČKA, Jan a MIKULKA, Jiří. Parašutisté proti hákovému kříži. Technický scénář, neev.
- 45** Výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023; výpověď Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.
- 46** Archiv HO MZM, Technický scénář výstavy „Parašutisté proti hákovému kříži“, neev.
- 47** Archiv HO MZM, technický scénář, neev.
- 48** Výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023; výpověď Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.
- 49** ŠTĚPÁNEK, Václav. V paměti národa žijí dál. Lidová demokracie, 28. 5. 1992.
- 50** Ibidem.
- 51** Výstava zde proběhla od 11. 11. 1993 – 9. 1. 1994; archiv HO MZM, neev.
- 52** Výstava zde proběhla od 18. 6. – 29. 6. 1993, archiv HO MZM, neev.
- 53** Archiv HO MZM, návštěvní kniha, neev. Výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.
- 54** HALAMA, Václav. Katalog výstavy Brno a čas 1939–1989. Město a lidé očima desetiletí. Brno: Moravské zemské muzeum, 1993, nestr. HO MZM, inv.č. D 4883.
- 55** Archiv HO MZM, neev.; leták Brno a čas. Doprovodné akce ke stejnojmenné výstavě, neev; srov. výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.
- 56** Archiv HO MZM, výstavní scénář, autor Jiří Mikulka, neev., též MIKULKA, Jiří. Chladné zbraně ze sbírek Moravského zemského muzea.

snažili přiblížit události předcházející 15. březnu 1939, dále základní rysy okupačního režimu, charakterizované nacistickou perzekucí. Opět se věnoval domácímu a zahraničnímu odboji a průběhu osvobození. To se dělo především přes autentické výpovědi vystavených dokumentů: „Výstava Pocta svobodě vyzve návštěvníka ke krátkému zastavení nad prezentovanými událostmi. Vybídne ho k přemýšlení nad životními osudy generací poznamenaných léty okupace a snad i k zamyšlení nad tím, jak by si v čase, který dal historicky vzácnou příležitost k hrdinským činům, projevům lidské průměrnosti, ale i zbabělosti a zrady, počínal on sám. Vnímavější návštěvník pak nepochybně porozumí cestě, po níž se u nás ubíral vývoj v poválečných letech.“⁶³ Stabilita výstavního fundusu MZM, v té době trvale umístěného do Mramorových sálů v areálu Biskupského dvora, neumožňovala umístit rozměrnější exponáty. Na výstavním podstavci byl nainstalován dobový rozhlasový přijímač, ze kterého návštěvníci slyšeli ukázky z projevů představitelů okupačního a protektorátního režimu, našich politiků ve vysílání londýnského i moskevského rozhlasu a v neposlední řadě i dobovou hudbu. Ve výstavním prostoru byly rovněž nainstalovány dva válcové sloupce, které byly polepeny kopiemi dobových protektorátních plakátů. V té době se jednalo o velmi atraktivní, inovativní prezentační prvky, včetně diorám, které byly přijímány veřejností velmi kladně.⁶⁴ Tak jako u jiných výstav i zde se objevila palčivá finanční otázka: „Pokud se podaří zajistit finanční prostředky“, tak zněla formule na úvodu snad každého námětu či scénáře sledovaných výstav. V 90. letech se řešily neustále otázky financování muzeí včetně jejich prezentačních činností. Mnoho výstav bylo založeno na finančním i věcném sponzorství soukromých firem, které se tímto propagovaly. V nemalé míře však docházelo k jejich krachům. Následovala ztráta předem domluvených financí, což potom vedlo k omezení dílčího aspektu výstavy. Ve scénáři se dovídáme o možnostech dobové propagace s kalkulovaným

dopadem na veřejnost, včetně plánovaných doprovodných programů.⁶⁵ V roce 1997 se historici z Moravského zemského muzea rozhodli uspořádat výstavu k 80. výročí prvního významného vítězství československých legií nad jednotkami rakousko-uherské armády. Bitva u městečka Zborov, nacházející se 75 km východně od Lvova, se stala symbolem boje za vznik československého státu. Tvořila jeden ze základních kamenů moderních tradic novodobé československé armády. Autorem výstavy „Hoši od Zborova“ se stal tehdejší vedoucí Historického oddělení Slavomír Brodesser (1940–2023).⁶⁶ Z řady předních českých a moravských muzeí, ale také z vlastních sbírek, se na výstavě soustředily dokumenty a originální memorábie včetně dobových zbraní a stejnokrojů, kterými tvůrci výstavy předkládali názorný pohled na vznik první světové války. Osvětlovala vznik československých legií na Rusi a strastiplnou sibiřskou anabázi, zakončenou evakuací čs. legionářů během jara a léta 1920 z Ruska zpět do vlasti. Ve zkratce představovala i legionářské vzpomínkové oslavy v době první republiky, které se staly příležitostí k projevům vlastenectví a občanské zodpovědnosti. Výstava přiblížila československé legionáře jako oddané stoupence demokracie a zastánce myšlenek TGM. Věrnost těmto ideálům se jim znovu stala osudnou za německé okupace i po roce 1948. Výstava oživila svojí konkrétností historický odkaz Zborova. „Využívá muzejních sbírek jako důležitého média paměti k tomu, aby legionářské tradice opět našly místo v srdcích a myslích lidí,“ píše se v katalogu k výstavě.⁶⁷ Nejvýraznější prvek výstavy představovala replika legionářského vagonu tzv. „těplušky“ s velitelským stanovištěm a kulometem Maximem na jedné straně, kanceláří velitele na druhé straně.⁶⁸ Úzkým průzorem na zadní stěně vagonu se návštěvník mohl podívat na diorámu, tj. na stěně nalepenou zvětšenou fotku zborovského bojiště, před níž byla znázorněna krajina se zákopy. Tento prvek byl využit mimo jiné i při velkolepých výstavních projektech ke stému výročí první

světové války, které probíhaly napříč celou Českou republikou v roce 2014.⁶⁹

Další zajímavý prvek výstavy představovaly jednotlivé tiskoviny, jejichž autorem byl známý výtvarník, ilustrátor, autor komiksů Pavel Čech.⁷⁰

Návštěvní kniha dokládá nadšení návštěvníků a jejich velký vděk nad důstojnou připomínkou další skupiny opomíjených bojovníků za československou svobodu. Do knihy se zapisovali často i příslušníci rodin někdejších legionářů, dovídáme se tu často i smutné osudy jednotlivých osobností, které byly v letech 1948–1989 zamlčovány a jejich zásluhy upadaly postupně do zapomnění.⁷¹

Ze třech výstav, které připravili pracovníci Historického oddělení v roce 1998, představoval nejhodnotnější presentační počín výstava „Město a sněm“, uspořádaná k 150. výročí revoluce 1848–1849 a zasedání říšského sněmu v Kroměříži. Autorem scénáře se stal historik 19. století a moravských politických dějin Zdeněk Fišer, který nastoupil do Historického oddělení v roce 1995. Výstava instalovaná v kroměřížském zámku nashromáždila na ploše 420 m² přibližně 1000 exponátů. Návštěvníci zhlédli to nejcennější, co muzejní sbírky, archivní a knižní fondy k tématu výstavy obsahovaly. Kroměřížská akce se stala v Čechách a na Moravě jediným významnějším připomenutím historických událostí uvedených let.⁷²

Výstava byla součástí mnoha dalších kulturních akcí, které v Kroměříži během celého roku probíhaly. Dochovalo se zvláště vydání tzv. Havlíčkových národních novin, sestavené a okomentované samotným autorem výstavy Zdeňkem Fišerem. Tzv. *Narodní nowiny* s datem 1848 otiskují přehledně jednotlivá prohlášení v revolučních letech 1848–1849 a zabývají se v jednotlivých bodech reformami a osobnostmi. Nechybí zde ani články K. H. Borovského, vyobrazení bojů z března 1848 ve Vídni, úryvky jednotlivých článků v národních novinách, celý proslov F. L. Riegra z 10. ledna 1849 a mnoho dalšího.⁷³ Dochovaly se letáky a plakáty zvoucí na kulturní pořady, výstavy, konference, sympozia a semináře, tělovýchovné

a sportovní akce v Kroměříži. K této výstavě se toho příliš nedochovalo vyjma několika tiskovin.⁷⁴

Historické oddělení opakovaně v 90. letech prezentovalo svou rozsáhlou sbírku uniform a stejnokrojů. Poprvé se uspořádala v roce 1996 pod názvem „Mundúr, uniforma, stejnokroj, aneb malá procházka českými dějinami 20. století“ v Muzeu Boskovicka. Obdobná, rozšířená a doplněná část této výstavy byla slavnostně otevřena v roce 2000 pod názvem „Století ve stejnokroji – uniformy 1900–2000 ze sbírek MZM“ v Mramorových sálech Dietrichsteinského paláce. Dle fotodokumentace instalace a vernisáže můžeme vidět, že se této akce zúčastnilo velké množství uniformovaných příslušníků různých klubů vojenské či policejní historie, kteří představovali v jednotlivých stejnokrojích uniformované sbory od 18. století do 90. let 20. století. Výstava v následujících letech putovala po dalších muzeích.⁷⁵ Pracovníci sledovaného oddělení se spolupodíleli na různých dalších výstavních aktivitách. Například v roce 1998 v kasárnách na Štefánikově ulici v Brně pomáhali při realizaci výstavy ke stému výročí založení Vojenského výstrojního skladu v Brně, která se věnovala vývoji uniform a výstroje od rakousko-uherské armády po současnost.⁷⁶

Závěrem

V 90. letech 20. století se muzejní výstavnictví přeměnilo zásadním způsobem především v obsahu. V případě Historického oddělení Moravského zemského muzea,

Obr. 8 Fotodokumentace instalace výstavy Od invaze k Ardenám, 27. 5. – 23. 10. 1994. Součástí prezentace zvyšující atraktivitu výstavy tvořily originální figuríny zapůjčené z nizozemského muzea Airborne Museum. Foto: PhDr. Slavomír Brodesser. Zdroj: fotoarchiv HO MZM, neev.

Brno: Moravské zemské muzeum, 1993; srov. výpověď Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.

57 Archiv HO MZM, výstavní scénář *Od invaze k Ardenám*, neev.

58 K výstavě *dinosaurů* viz HO MZM, T 24173–T 24182; dále k tomu výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023: „Protože byla ve stejnou dobu plánovaná výstava dinosaurů, proběhla jednání MZM s Muzeem města Brna, které poskytlo prostory Měnišské brány. Proto se výstava propagovala jako společný počín MZM a Muzea města Brna ačkoli se na ní reálně přímo nepodílelo, pouze nám poskytli výstavní prostory. I výnosy z tržby šly částečně na MMB.“

59 HO MZM, T 24173–T 24182.

60 *Svobodné slovo*, 26. 5. 1994.

61 Archiv MZM, výstřižková služba, karton rok 1994, složka výstavy, „Od invaze k Ardenám“ – výběrově: *Lidová demokracie*, 26. 5. 1994, *Brněnský večerník*, 24. 5. 1994, *Svobodné slovo*, 26. 5. 1994, *Rudé právo*, 30. 5. 1994, *Lidové noviny*, 27. 5. 1994, B

- rněnský večerník, 25. 5. 1994 a 9. 6. 1994, *Rovnost*, 9. 6. 1994, *Práce*, 25. 5. 1994, *Rovnost*, 7. 6. 1994.
- 62** Archiv HO MZM, karton výstavy *Od invaze k Ardenám, tabulka s denní návštěvností a tržbami*, neev.
- 63** Archiv HO MZM, Výstavní scénář *Pocta svobodě*, neev. dále vyšel k výstavě velký článek v *Lidových novinách* viz MAREČEK, Lubomír. *O utrpení, jež skončilo před padesáti lety*. *Lidové noviny*, 12. 4. 1995.
- 64** Tamtéž, další novinové články reflektující výstavu: *Brněnský večerník*, 14. 4. 1995, *Brněnský večerník*, 11. 4. 1995; *Rovnost*, 11. 4. 1995.
- 65** „Veřejnost bude na konání výstavy upozorněna poutačem na schodišti do Biskupského dvora a informacemi zveřejněnými v denním tisku; pracovníci MZM a hosté vernisáže obdrží pozvánku. Výstavu programově zhlédnou žáci základních škol a studenti středních a vysokých škol (zajistí školské úřady).“ Archiv HO MZM, výstavní scénář *Pocta svobodě*, neev; srov. výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.
- 66** KNOZ, Tomáš. Zemřel Slavomír Brodesser (25. srpna 1940–2. června 2023). *ČMM*, 1/2023, s. 246–248.
- 67** BRODESSER, Slavomír. *Hoši od Zborova. Výstava k 80. výročí bitvy. Katalog výstavy*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997, s. 7.
- 68** Letáček s textem k výstavě „*Hoši od Zborova*“ Archiv MZM, kart. HO 1997, neev. Dále výpovědi Jana Břečky z 1. 9. 2023 a Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023 potvrzují informace získané z jednotlivých tiskovin. *Novinové výstřižky z roku 1997 se v archivu nedochovaly. Návštěvní kniha k této výstavě obsahuje četné pochvaly od veřejnosti i od rodin samotných legionářů – vojáků.*
- 69** Za všechny lze jmenovat projekt „100 válka“ z roku 2014, na kterém se spolupodílely největší muzea v ČR – Národní muzeum, Národní technické muzeum, Moravské zemské muzeum, Muzeum města Brna; srov. výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.

zaměřující se na dějiny Moravy 19. a 20. století se věnovalo prezentacím a připomínkám událostí a osob, které byly v předchozím režimu zamlčovány a perzekvovány. Slovy výše zmiňovaného Rudolfa Pernického: „Dejme jim, co jejich jest – aby nebyli zapomenuti.“ Tento výrok zcela vystihuje obsahovou náplň většiny muzejních výstav, které se v Historickém oddělení Moravského zemského muzea v 90. letech tvořily. Dovolím si tvrdit, že tato strategie nebyla typická pouze pro sledované muzeum, nýbrž i v celorepublikovém měřítku.

Prezentační strategie Historického oddělení Moravského zemského muzea byla ve shodě se sbírkotvornou koncepcí Historického oddělení, které se etablovalo v 80. letech 20. století. Připomínala se významná kulatá výročí v našich moderních dějinách (např. 50. výročí ukončení 2. světové války, 150. výročí od revolučních událostí 1848–1849, 90. výročí bitvy u Zborova, 50. výročí atentátu na R. Heydricha). Díky pádu komunistického režimu v Československu se mohly prezentovat moderní dějiny bez žádného ideologického patosu. Snaha o objektivitu výkladu dějin dokazuje i snaha o neznehodnocení osobností a skupin, které se na samotné historii podílely, byly však předchozím režimem upřednostňovány a glorifikovány (např. vedoucí úloha KSC, tzv. druhý čs. zahraniční odboj na východě apod.).

Transformace muzea a turbulentní změny počátkem 90. let 20. století se sledovaného oddělení nijak zvlášť nedotkly. Díky nasbíranému materiálu z řad přeživších a perzekuovaných příslušníků odboje před listopadem 1989 představovaly jednotlivé výstavy Historického oddělení návštěvnicky zdařilé muzejní počiny. To dokládají samotní tvůrci sledovaných výstav svými výpověďmi retrospektivním pohledem. Taktéž máme tyto údaje potvrzeny v dobovém tisku a dochovaných návštěvních knihách.

Oddělení připomínalo významná kulatá historická výročí moderních dějin. Témata vycházela z politických dějin 19. a 20. století a vojenství. Zvláště druhé představuje tradiční „lákadlo“ muzeí, které se

periodicky opakuje nezávisle na politické, ekonomické či kulturní události.

Výstavní fundus zůstával neměnný. Formy prezentací se nijak zvlášť nelišily od předchozího období. Tato skutečnost byla dána omezenými finančními prostředky. Výjimku představovala výstava „*Od invaze k Ardenám*“, kde byly instalovány diorámy s plastickými figurínami vyrobených v nizozemském Airborne Museum Hartenstein, které se na výstavě aktivně podílelo. Figuríny byly po ukončení výstavy navraceny zpět do Nizozemí. Tyto figuríny podobné voskovým figurínám objevujícím se v západní Evropě představovaly v ČR v první polovině 90. let 20. století unikát.

Výstavy trvaly z kapacitních i finančních důvodů zpravidla tři měsíce. Nejvíce navštěvované, a dle samotných kurátorů nejhodnotnější výstavy, byly dvě: „*Parašutisté proti hákovému kříži*“ a výstava s mezinárodní spoluprací „*Od invaze k Ardenám*“. V době, kdy neexistovaly pokročilé informační technologie ani internet, byla dostupnost kritických a objektivních prací, zabývajících se těmito zmlčovými tématy, značně omezená. V první polovině 90. let je tento aspekt zvlášť zřetelný.

Oddělení uspořádalo ve sledované době celkem deset autorských výstav. Bylo osloveno i muzejními pracovníky ze západní Evropy. Vedle Židovského muzea v Praze Moravské zemské muzeum jako jediné dvě české instituce zapůjčilo tři exponáty do expozice „*The Holocaust*“ v Imperial War Museum v Londýně, která se za účasti královny Alžběty II. slavnostně otevřela 6. června 2000.⁷⁷

Výstavy z tohoto období postrádají kritické zhodnocení samotných tvůrců po ukončení výstavy. Z dochovaných písemností je patrné vymezení se vůči předchozímu režimu a jeho praktikách. Řeč je zde o dokládání dodatečné sebeevaluaci jednotlivých prezentačních aktivit. Jediné, co se nám tak dochovává, jsou návštěvní knihy, dobový tisk a výpovědi pamětníků, zároveň samotných tvůrců výstavy. Zvláště návštěvní knihy reflektují nejen dobové pohledy na výstavu, ale také

i současné dění ve společnosti (např. rozdělení Československa, oceňování válečných hrdinů, analogie nacismu a hnutí skinheads, rozčarování z demokracie a privatizace apod.).

V následujícím období se Historické oddělení zapojilo do oslav stého výročí ukončení první světové války (2014) a vyhlášení samostatného Československa (2018). V roce 2017 v rámci oslav 200letého výročí MZM byla slavnostně otevřena expozice „Středoevropská křižovatka – Morava ve 20. století“, jejížž trvalou součástí se staly exponáty prezentované ve výše uvedených výstavách. Všechny prezentační počiny z 90. let se tedy zúročily v následné době a staly se trvalou součástí dnes již stálé expozice 20. století.

Studie může být impulzem pro další bádání kolem muzejní prezentace po roce 1989, které se nachází na samém počátku. Má ukázat možnosti a limity výzkumu muzejní prezentace a její možnou interpretaci pomocí metod současné historické vědy. Jeho výsledky představují jeden ze základních pilířů poznání jevů, které formovaly národní kulturní identitu od roku 1989 dodnes.

Prameny

Archiv Moravského zemského muzea.
Archiv Historického oddělení Moravského zemského muzea.

Podsbírka Historického oddělení Moravského zemského muzea (fondy: A – plakáty, B – časopisy a noviny, C – letáky a drobný tisk, D – staré tisky, S – písemné dokumenty, T – fotografie).

Výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.

Výpověď Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.

Literatura:

BELCHER, Michael. *Exhibitions in Museums*. Leicester – London – Washington: Smithsonian University Press, 1994.

BENEŠ, Josef. *Muzejní prezentace*. Praha: Národní muzeum, 1981.

BŘEČKA, Jan. Svědkové nedávné minulosti. *M-revue*, 2016, č. 2, s. 4–12.

BŘEČKA, Jan. Gottwaldův krápník a 300 stop historie. *Živá historie*, 2019, č. 3, s. 78–79.

BŘEČKA, Jan. Vracet neznámým vojínům jména. *M-revue*, 2020, č. 1, s. 40–53.

BRODESSER, Slavomír, BŘEČKA, Jan a MIKULKA, Jiří. *K poznání a slávě země... Dějiny moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské museum, 2002.

ČEJKA, Miloš. Výstavy aneb několik vět o tvorbě výstav a o výstavnictví obecně. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 2010, roč. 48, č. 1, s. 22–29.

DEAN, David. *Museum exhibition: Theory and practice*. London – New York: Routledge, 1996.

DOLÁK, Jan. Listopad 1989 jako mezník ve vývoji českého a slovenského muzejnictví. *Zborník Slovenského národného múzea. História*, 2019 [vyd. 2021], roč. 120, s. 9–20.

DOLÁK, Jan. *Muzeum a prezentace*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015.

DOLÁK, Jan a ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Museum presentation*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2018.

DOUŠA, Pavel. Text ve výstavě. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 2008, č. 1, s. 11–13.

DURMONOVÁ, Radka a kol. (eds.). *Výroční Zpráva Moravského zemského muzea za rok 1998*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999.

GROSSE BURLAGE, Martin. *Große historische Ausstellungen in der Bundesrepublik Deutschland 1960–2000*. Münster: LIT, 2005.

JAGOŠOVÁ, Lucie. *Evaluační metody v muzejní edukaci: metodické typy pro reflektivní praxi muzejního pedagoga*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2024.

JAGOŠOVÁ, Lucie, TIŠLIAR, Pavol, KIRSCH, Otakar a FRECEROVÁ, Monika. *Muzejní výstava na cestách: Specifika putovních výstav do škol, muzeí i dalších veřejných institucí*. Brno: Masarykova univerzita, 2022.

Kritika muzejní výstavní tvorby: Sborník přednášek ze semináře 16.–17. 5. 2006. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2006.

KOCICHOVÁ, Ivana. *Muzeum skutečně bez bariér. Komplexní přístup k tvorbě*

70 Výpověď Jana Břečky z 1. 9. 2023.

71 Archiv HO MZM, neev. návštěvní kniha obsahuje komentáře z více výstav.

72 DURMONOVÁ, Radka a kol. (eds.). *Výroční Zpráva Moravského zemského muzea za rok 1998*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, s. 24–25.

73 HO MZM, inv.č. A 1380; pozvánka a Havlíčkovy noviny, neev.

74 Archiv MZM, neev.; chybějící údaje byly doplněny výpověďmi Jana Břečky z 1. 9. 2023 a Jiřího Mikulky z 2. 9. 2023.

75 Městské muzeum a galerie Břeclav 1. 6. – 31. 8. 1999; Muzeum Vyškovska ve Vyškově 1. 4. – 15. 7. 2001; Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 6. 9. 2001 – 31. 1. 2002; Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 25. 10. 2002 – 23. 3. 2003.

76 DURMONOVÁ, Radka a kol. (eds.). *Op. cit.*, s. 34.

77 MITÁČEK, Jiří. *Op. cit.*, s. 195.

- bezbariérového prostředí, In: *Muzea bez bariér. Bezbariérová přístupnost, výstavnictví a komunikace*. Sborník z příspěvků z konference. Praha: Národní muzeum, 2016.
- KOCICHOVÁ, Ivana. Výstava Pravěk Československa v Národním muzeu. Světlo, zvuk a pohyb v roli průvodce návštěvníka. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 2015, č. 2, s. 11–16.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Muzejní výstavnictví. Učební texty nástavbového kurzu Školy muzejní propedeutiky*. Praha: AMG, 2014.
- KURZ, Michal. „Zapojíte se do diskuze?“ Uvažování o muzeích na stránkách českých muzejních periodik (1989–2021). *Muzeum*, 2022, roč. 60, č. 2, s. 84–92.
- MAROEVIĆ, Ivo. *Introduction to museology – the European approach*. Munich: Müller-Straten, 1998.
- MIKULKA, Jiří. *Chladné zbraně ze sbírek Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1993.
- MITÁČEK, Jiří (ed.). *Moravské zemské muzeum, s úctou k práci průkopníků, s díky jejich pokračovatelům*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015.
- NEUSTUPNÝ, Jiří. *Otázky dnešního muzejnictví*. Praha: Orbis, 1950.
- STEIN, Regina. *Österreichische Landesausstellungen. Entstehung, Funktion und Regionale Bedeutung*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016.
- STRÁNSKÝ, Zdeněk Zbyněk. Teoretická báze muzejního výstavnictví. In: CHOVANČÍKOVÁ, I. (ed.). *Muzejní výstavní tvorba*. Sborník příspěvků. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2008, s. 4–11.
- WAIDACHER, Fridrich. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1999.